

гання на трудові права людини повинно здійснюватись на підставі теоретичних та інших наукових розробок. Однак наскільки при цьому будуть враховані та дотримані усі вимоги, що пред'являються до процесу криміналізації на всіх його етапах, наскільки досконалими виявляться сформульовані кримінально-правові новели, наскільки адекватними тим потребам, які викликали їх до життя, можна відповісти тільки після змістовного аналізу та вивчення емпіричного матеріалу. Саме тому питання не тільки необхідності криміналізації порушень трудового законодавства, але й зміст норм, передбачених новітнім Кримінальним кодексом України про відповідальність за посягання на трудові права людини, потребує подальшого вивчення та аналізу.

Список літератури: 1. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. Б.В. Волженкин, пер. с англ. И.В. Мироновой, 2-е изд. СПб., 2001. 2. Уголовный кодекс Дании / Науч. ред. С.С. Беляева, пер. с датского и английского С.С. Беляева, А.И. Рычевой. СПб., 2001. 3. Уголовный кодекс ФРГ. М., 2000. 4. Уголовный кодекс Швеции / Науч. ред. Н.Ф. Кузнецова и С.С. Беляев, пер. на русский язык С.С. Беляев. СПб., 2001. 5. Уголовный кодекс Швейцарии / Науч. ред. и перевод с немецкого А.В. Серебренниковой. СПб., 2002. 6. Уголовный кодекс Японии / Науч. ред. А.И. Коробеева. СПб., 2002. 7. Federal Sentencing Guidelines Manual – «West Group», 2001. 8. Illinois Criminal Code in book West's Illinois Criminal Law and Procedure – «West Group», 2001. 9. Уголовный кодекс Китайской Народной республики / Науч. ред. А.И. Коробеева, пер. с китайского Д.В. Вичикова. СПб., 2001. 10. Уголовный кодекс Испании / Под ред. и с предисловием Н.Ф. Кузнецовой и Ф.М. Решетникова. М., 1998. 11. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. А.И. Лукашова. Перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашкова. СПб., 2001. 12. Уголовный кодекс Республики Польша / Науч. ред. А.И. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова; перевод с польского Д.А. Барилевич. СПб., 2001. 13. Лановенко И.П., Чангули Г.И. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан. К., 1989. 14. Ст. 9-1 КЗпП України. Кодекс законів про працю України. Х., 2002.

Надійшла до редколегії 29.08.05

Д.М. Михайлович

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Як відомо, систематизація законодавства є діяльністю по впорядкуванню діючого нормативного матеріалу, приведенню його в єдину систему з метою забезпечення зручності користування.

Необхідність систематизації викликається низкою причин, серед яких – прогалини в праві, помилки законодавця, юридико-технічна недосконалість актів, наявність безлічі змін і доповнень до діючих нормативно-правових актів, колізій між окремими нормами права, наявність застарілих норм права, велика кількість розрізнених нормативних актів з певних питань, наявність недостатньо ясних, неточних формулювань, термінів і т.д. Систематизація покликана забезпечити таку важливу властивість права як системність, яка передбачає змістовний взаємозв'язок окремих нормативних приписів та підкреслює комплексність, цілісність правового регулювання. Можна сказати, що систематизація законодавства є одним з проявів

інтегративної функції правової системи [1], оскільки сприяє гармонійному розвитку та взаємодії всіх її компонентів. Як зазначає Н.П. Колдаєва, систематизація законодавства надзвичайно важлива в першу чергу для самого законодавця. Вона дає можливість враховувати чинні нормативні акти при виданні нових, сприяє забезпеченню узгодженості нормативних актів, ліквідації повторень і відміні застарілих норм, сприяє належному вибору найефективніших засобів регулювання суспільних відносин [2, с.13].

Зважаючи на важливість систематизації, їй присвячено значну увагу в юридичній науці. Втім, у теорії права відсутня одностайність стосовно багатьох аспектів цього напрямку юридичної діяльності. Це стосується, зокрема, такого питання, як види (способи, форми) систематизації.

Досить розповсюдженою є точка зору, згідно з якою існує чотири способи (види) систематизації: облік, інкорпорація, консолідація та кодифікація [3, с.219; 4, с.129].

Облік законодавства – це діяльність по збору, зберіганню і підтримці в контрольному стані нормативних актів, а також по створенню пошукових систем, що забезпечують знаходження необхідної правової інформації в масиві діючих актів.

Інкорпорація передбачає створення збірників нормативних актів без зміни їх змісту. *Консолідація* являє собою зведення декількох актів в один укрупнений акт. *Кодифікація* полягає в переробці як форми, так і змісту діючого законодавства та завершується створенням нового, кодифікованого акту.

Слід зазначити, що не всі науковці додержуються вказаного підходу. Так, на думку В.М. Протасова, сучасна юриспруденція знає та використовує в основному три види систематизації: інкорпорацію, консолідацію та кодифікацію [5, с.157]. Підтримуючи таку саму позицію, О.Ф. Скакун додає, що облік нормативних актів є технічною передумовою вказаних вище способів (форм) систематизації [6, с.278].

Нарешті, значна кількість авторів (П.М.Рабінович, В.В. Копейчиков, Р.З. Лівшиць та ін.) серед видів систематизації виділяють лише два – інкорпорацію та кодифікацію [7, с.97; 8, с.174; 9, с.121].

Це скорочення переліку видів систематизації могло б бути продовжено з огляду на природу кодифікації. Особливість кодифікації полягає в тому, що вона дуже тісно пов'язана з правотворчою діяльністю. За словами Л.С. Явича, вона є самою досконалою зі всіх існуючих форм систематизації законодавства, що забезпечує оптимальну внутрішню єдність, узгодженість і повноту правового регулювання даного виду суспільних відносин. Досягається це не тільки строгим підбором юридичних норм, але і завдяки значному ступеню абстрагування при розробці єдиних для даної галузі права юридичних понять, принципів і термінів, систематичному викладу цілих інститутів права [10, с.133]. С.С. Алексєєв бачить суть кодифікації в застосуванні більш широких нормативних узагальнень, у приведенні в дію нормативності більш високого рангу. На його думку, лише в рамках кодифікованих актів можливо об'єднати в одну зв'язку сукупність правових засобів, що утворюють в цій зв'язці цілісний комплекс [11, с.91]. Р.З. Лівшиць, підк-

реслюючи важливість кодифікації, як один з критеріїв існування галузі законодавства поряд з предметом та методом правового регулювання виділяє також «ступінь регулювання», тобто наявність кодифікаційних актів [9, с.118-119]. Він переконаний в тому, що один кодифікаційний акт або декілька подібних актів є необхідною передумовою визнання певної групи норм галуззю законодавства [9, с.121].

Подібні міркування яскраво демонструють той факт, що кодифікація посідає особливе місце серед засобів правового впливу на суспільні відносини, оскільки містить в собі як елементи систематизації, так і ознаки правотворчості. Це породжує неоднозначність її теоретико-правового визначення. Так, І.Я. Дюрягін визначає кодифікацію як «такий найважливіший тип правотворчості, при якому видається єдиний звідний юридично і логічно цілний, внутрішньо узгоджений нормативний акт (основи, кодекс), що забезпечує найбільш повне, узагальнене і системне регулювання певної області суспільних відносин» [12, с.334]. С.С. Алексєєв також наголошує на тому, що кодифікація потребує більш точного теоретичного визначення. Зазвичай вона розглядається просто як форма систематизації в праві, між тим «головне в кодифікації – це як раз те, що вона являє собою найбільш досконалий і природний, органічний для розвинутих нормативно-законодавчих систем вид правотворчості» [11, с.84]. Втім, С.С. Алексєєв не відкидає і традиційного підходу та відносить кодифікацію і до видів систематизації.

О.Ф. Скаун також відносить кодифікацію і до систематизації, і до правотворчості. З одного боку, кодифікація є способом (формою) систематизації законодавчих актів, що полягає в їх удосконаленні шляхом зміни змісту юридичних норм [6, с.278], а з іншого, як окремий різновид правотворчості автором виділяється кодифікаційна правотворчість [6, с.328].

В.К. Бабаєв, навпаки, стверджує, що традиційний розподіл систематизації на види не відображає реального стану речей, оскільки систематизація як діяльність по впорядкуванню законодавства має справу з вже готовим нормативним матеріалом, а кодифікація – це, по суті справи, створення нових нормативно-правових актів. Кодифікація не укладається в рамки систематизації, а є самостійною, причому основною формою вдосконалення законодавства [13, с.331-332].

С.Л. Зівс в своїй монографії «Джерела права» піддає критиці як дешево звужену позицію А.С. Піголкина та І.С. Самошенка стосовно того, що кодифікація – це лише процес переробки діючого законодавства шляхом створення звідних актів, що вбирають в себе перевірені на практиці та такі, що виправдали себе, колишні нормативні приписи. Він зауважує, що кодифікацією слід визнати також і ухвалення звідних нормативних актів, що вперше системно регулюють певну групу суспільних відносин [14, с.194]. Однак А.С. Піголкін згодом змінив своє бачення кодифікації і у більш пізніх своїх роботах визначає її таким чином: «Кодифікація – це форма правотворчості. Будучи узагальненням діючого регулювання, вона в той же час спрямована на встановлення нових норм, що відображають назрілі потреби суспільної практики, заповнюють прогалини правового регулювання, на за-

міну невдалих, застарілих правових приписів новими. Кодифікація – це форма вдосконалення законодавства по суті, і її результатом є новий звідний законодавчий акт стабільного змісту (кодекс, положення, статут тощо), який замінює раніше діючі нормативні акти з даного питання. Поєднання впорядкування і оновлення законодавства дозволяє розглядати кодифікацію як найбільш досконалу, вищу форму правотворчості» [15, с.44-45].

Дещо своєрідним є підхід до визначення природи кодифікації та її співвідношення з правотворчістю у В.В. Лазарева та С.В. Липня. На їх думку, внаслідок правотворчості розробляються та видаються головним чином не кодифіковані нормативно-правові акти, яких абсолютна більшість. Кодифікація ж є формою систематизації, до змісту якої необхідним елементом входить і правотворчий процес [16, с.250-251].

Таким чином, розглянуті погляди на природу кодифікації можна класифікувати на три групи. Одні автори вважають, що вона є виключно різновидом правотворчості (напр. В.К. Бабаєв), інші відносять її до видів систематизації (В.В. Лазарев та С.В. Липень). Значна кількість авторів оцінюють кодифікацію і як вид (форму) систематизації, і як напрямок правотворчої діяльності (С.С. Алексєєв, О.Ф. Скакун та ін).

Вважаємо, що остання позиція може розглядатися як найбільш прийнятна, оскільки кодифікація поєднує в собі як елементи правотворчості, так і елементи систематизації. Про це свідчить і аналіз слова «кодифікація». У його корені лежать латинські слова «codex» та «facio», що в підсумку можна перекласти як створення звідного закону. Залежно від конкретного випадку відповідні елементи можуть комбінуватися по-різному. Це можна розглянути на прикладі так званих «підсумкових» та «стимулюючих» кодексів.

Підсумкові кодекси (їх можна також назвати консервативними) ніби підбивають підсумки розвитку правової думки і законодавства країни на даному етапі, фіксують досягнення юриспруденції в тій чи іншій сфері. Вони лише підводять ризик під минулим і непридатні для створення принципово нового законодавства. Прикладом тут може бути німецький Цивільний кодекс (Німецьке цивільне укладення 1896 р, яке набуло чинності у 1900 році). Стимулюючі (прогресивні або «пасіонарні») кодекси не тільки узагальнюють і систематизують вже існуючі правові норми, але й закріплюють нові тенденції у праві, закладають основу для подальшого розвитку відповідної галузі. Такі кодекси є реалізацією концепції, що суттєво різниться від тієї, що існувала раніше. Нерідко вони слугують взірцем для правотворчості в інших державах. Яскравим прикладом такого Кодексу є Французький цивільний кодекс 1804 р. (так званий Кодекс Наполеона) [17, с.556]. Отже, можна сказати, що при створенні підсумкових кодексів більшою мірою проявляється систематизація нормативного матеріалу, а при розробці стимулюючих кодексів – правотворча діяльність.

Зміну характеру кодифікації можна простежити навіть в межах одного кодексу. Як зазначає Л.С. Явич, галузеві кодекси є не просто збірниками діючих правових норм. Вони мають загальну частину як результат щонайвищого юридичного абстрагування і розуміння задач, принципів даної галузі права. Загальна частина кодексу містить найважливіші поняття і юри-

дичні визначення, без яких не можна одноманітно тлумачити і застосовувати статті особливої частини. Загальна частина кодексу містить опис найважливіших інститутів, що входять у дану галузь права, визначає (відображає) їх місце в правовій системі і в системі даної галузі права [10, с.136]. Таким чином, можна констатувати, що для загальної частини кодексу характерним є більш високий рівень узагальнення норм права порівняно з особливою частиною.

Корисним для всебічного опрацювання предмета нашого дослідження є також європейський досвід кодифікації. Наприклад, у Франції термін «кодифікація» розуміється двояко: у власному та широкому значенні. У власному значенні кодифікація розуміється так само, як і у вітчизняній юридичній науці: її результатом є створення оновленого комплексного законодавчого акта. Але в останні роки кодифікація розуміється французькими юристами більш широко: як створення систематизованих збірників нормативних актів різного рівня. Створення таких збірок не передбачає внесення змін до нормативно-правових актів, їх переробки і вдосконалення. Відійшовши від традиційного класичного кодифікування, сьогодні Франція віддала перевагу консолідації – впорядкуванню нормативних актів шляхом логічного перегруповування правових норм без зміни їхнього змісту. Це призвело до співіснування у правовій системі Франції ратифікованих та нератифікованих кодексів. Кодекси, ратифіковані парламентом, мають самостійну юридичну силу. Якщо ж кодекс не ратифікований парламентом (тобто створений внаслідок так званої «адміністративної кодифікації»), то у разі виявлення колізій між ним та окремими законами пріоритет мають норми звичайних законів [15, с.359-360, 362].

Ми цілком свідомо приділили підвищену увагу кодифікації як найбільш досконалій формі систематизації, що безпосередньо пов'язана з системою права, хоча повністю не співпадає з нею. Система права є підставою для логічної обробки та розміщення законодавчого матеріалу в необхідному юридичній практиці порядку. Втім, кодифікація може проводитись і на підставі суб'єктивно обраного законодавцем критерію, який не завжди співпадає з існуючими галузями та інститутами права. Внаслідок цього з'являються комплексні акти, що об'єднують норми декількох галузей (наприклад, Повітряний кодекс). Творчий, самостійний характер систематизації найяскравіше проявляється саме в кодифікації. Разом з тим, вважаємо, що найбільш повному розкриттю всіх можливих проявів роботи з систематизації законодавства сприятиме виділення чотирьох видів (форм) систематизації: облік, інкорпорація, консолідація та кодифікація.

Вітчизняна та зарубіжна практика цілком переконливо демонструє, що якість обліку нормативних актів в державних органах та установах, ефективність збору та зберігання відомостей про діючі нормативно-правові акти, про внесення до них змін та доповнень багато в чому визначають юридичну культуру правотворчості, ефективність правозастосовчої діяльності та правового виховання. Чітко налагоджений облік є необхідним, перш за все, для кваліфікованого застосування правових норм, для підготовки проектів нормативно-правових актів, для здійснення довідково-

інформаційної роботи (видача довідок з питань законодавства, складання різного роду тематичних оглядів тощо). Облік може бути журнальним, картотечним, автоматизованим. Особливим різновидом обліку є ведення контрольних текстів нормативних актів, тобто внесення до текстів законів, указів та постанов відміток про зміну, доповнення чи скасування окремих норм (статей, розділів) з посиланням на акти, у відповідності з якими вказані корективи внесені [15, с.32-36].

Інкорпорація являє собою спосіб обробки діючих правових норм шляхом об'єднання правових актів у певному збірнику у відповідності з обраним критерієм (хронологічним, алфавітним або тематичним) без зміни їх внутрішнього змісту. Це – зовнішня систематизація законодавства, яка не вносить в нього ніяких нових положень і не ставить собі за мету переробку норм права. При цьому тексти нормативних актів можуть бути дещо скориговані, але таким чином, щоб це не впливало на їх нормативний зміст (наприклад, виправлення друкарських, граматичних або синтаксичних помилок, виключення статей і пунктів, що втратили чинність тощо). Оскільки при інкорпорації не змінюється зміст нормативного регулювання, вона може бути як офіційною, так і неофіційною.

Консолідація – це такий вид систематизації, при якому декілька близьких за змістом нормативних актів зводяться в один, укрупнений акт з метою подолання можливості нормативних актів та забезпечення єдності правового регулювання [5, с.158]. При консолідації, як і при інкорпорації, зміст нормативних приписів не змінюється, що дозволило деяким авторам розглядати її як найбільш досконалий різновид інкорпорації. Однак інкорпорація і консолідація є самостійними різновидами систематизації, і на підтвердження цього можна привести як мінімум три відмінності між ними. По-перше, вони відносяться до різних сторін правової діяльності держави. Інкорпорація – це один з прийомів організаційно-методичної діяльності державних органів, покликаної забезпечити реалізацію норм права в конкретних відносинах. Консолідація ж входить в арсенал правотворчих методів. По-друге, вони відрізняються за колом суб'єктів. Інкорпорація проводиться не тільки і не стільки правотворчими органами, скільки іншими державними органами, науковими установами, юридичними видавництвами, тоді як консолідація може бути використана виключно правотворчими органами і лише відносно актів, ними ж прийнятих. По-третє, інкорпорація і консолідація відрізняються кінцевими результатами. Інкорпорація зводиться до підготовки збірки нормативних актів, причому нормативні акти, що увійшли до неї, не втрачають самостійного значення. При консолідації з'єднані акти втрачають силу, а замість них діє знов створений нормативний акт [3, с.229].

Нарешті, кодифікація – це такий вид систематизації, який має правотворчий характер та спрямований на створення нового звідного нормативно-правового акта шляхом корінної переробки діючого законодавства з метою забезпечення єдиного, внутрішньо узгодженого регулювання певної сфери суспільних відносин [5, с.158]. Кодифікація сприяє формуванню в системі законодавства своєрідних укрупнених блоків, які підсилюють в за-

конодавстві елемент стабільності, забезпечують більш чітку побудову його системи.

Таким чином, облік та інкорпорація є різновидами зовнішньої систематизації (і виключно систематизації), у той час як консолідація та кодифікація містять в собі елементи правотворчості, залишаючись разом з тим особливими видами систематизації законодавства.

Список літератури: 1. Колосова Н. М. Интегративная функция правовой системы: Автореф. канд. дис. М., 1990. 2. Колдаева Н.П. Конституционные основы систематизации законодательства Российской Федерации // Государство и право. 2003. №2. 3. Общая теория права / Под общ. ред. А.С. Пиголкина. М., 1995. 4. Шульга А.М. Теория государства и права. Пособие для подготовки к государственному (выпускному) экзамену. Х., 2005. 5. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. М., 2001. 6. Скакун О.Ф. Теория государства и права. Х., 2000. 7. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. К., 1994. 8. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. К., 1997. 9. Лившиц Р.З. Теория права. М., 1994. 10. Явич Л.С. Сущность права. Л., 1985. 11. Алексеев С.С. Теория права. М., 1994. 12. Проблемы теории государства и права / Под ред. С.С. Алексеева. М., 1987. 13. Общая теория права / Под ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород, 1993. 14. Зивс С.Л. Источники права. М., 1981. 15. Систематизация законодательства в Российской Федерации / Под ред. А.С. Пиголкина. СПб, 2003. 16. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права. М., 1998. 17. Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Х., 2002.

Надійшла до редколегії 30.10.05

Н.О. Горобець

ЩОДО ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА» У ПРАВІ УКРАЇНИ

Житло – це така ж необхідна річ для сучасної людини як їжа та одяг [1, с.11; 2, с.2]. Воно є однією з важливих сторін особистого життя. Регулювання цієї групи відносин в основному здійснюється нормами моралі. Право ж може лише встановлювати межі їх недоторканності, а, отже, і межі припустимого втручання [3, с.165]. Право на недоторканність житла є одним з тих інструментів, за допомогою яких регулюються вказані відносини. За радянських часів вчені, здебільшого, розглядали його з позиції конституційного-правового регулювання [4, с.31-35; 5, с.102-102; 6, с.2; 7, с.25; 8, с.5-12], на сучасному етапі відбулися зміни пріоритетів на користь цивільного права [9, с.8-11; 10, с.124-125; 11, с.124-127]. Велике значення приділяється кримінально- [12, с.10-12], кримінально-процесуальному правовому регулюванню [13, с.3-14; 14, с.15-24].

Метою нашої роботи є дослідження змістового наповнення терміна «житло» у праві на недоторканність житла шляхом системного підходу до осмислення цієї категорії у праві. Це зумовлено недостатністю наукових пошуків, пов'язаних із визначенням поняття і природи житла, виявленням